

Оксана Коваленко

«В ПРОТЕКЦІЇ ПАНА ПОЛКОВНИКА ЖИВЕМ»: РЕМІСНИКИ-ПРОТЕКЦІЯНТИ В ГЕТЬМАНЩИНІ XVIII СТ.

DOI: 10.58407/litopis.240204

© О. Коваленко, 2024. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0980-2870>

Метою статті є розгляд однієї з малих соціальних груп Гетьманщини, а саме – ремісників-протекціантів. Це особи, які проживали в містах, передовсім в маєтностях козацької старшини, не виконували загальних повинностей та не сплачували видатків (тягла чи цехових сплат), натомість відпрацьовуючи певні служби чи сплачуючи грошима або в натуральній формі своїм протекторам. У Речі Посполитій були ремісники в протекції найвищого королівського рівня та магнатські протекціанти. Наукова новизна роботи полягає в тому, що за матеріалами ревізії Полтавського, Лубенського, Миргородського, Гадяцького, Ніжинського полків простежена чисельність та професійна спеціалізація протекціантів, які займалися ремеслом. Здійснений історіографічний огляд трактування цієї малої соціальної групи, яке мало варіації, як то: партачі, потенційні кріпаки, засіб впливу старшини на цехові об'єднання тощо. Висновки. Наявність партачів, і партачів-протекціантів вписується в загальну картину цехового ладу ранньомодерного часу Гетьманщини. Їх наявність не є свідченням проникнення «козацького права» до міської юрисдикції, а, навпаки, підважує фактор збереження традиційних взаємовідносин в міському соціумі, де шляхту замінила козацька старшина. Водночас це засвідчує розмитість міщанського стану Гетьманщини та деяку маргіналізацію міського стану в XVIII ст.

Ключові слова: ремісник, цех, протекціант, полковник, Гетьманщина, XVII–XVIII ст.

Однією із малих соціальних груп доволі строкатого соціуму Гетьманщини були протекціанти, особи, які проживали в містах, передовсім у маєтностях козацької старшини, не виконували загальних повинностей та не сплачували видатків (зокрема тягла чи цехових сплат), натомість відпрацьовуючи певні служби чи сплачуючи грошима або в натуральній формі своїм протекторам. У протекції козацької старшини були й ремісники.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уперше наявність такої малої соціальної групи як чиншовики та протекціанти, що була складовою соціуму Гетьманщини, у загальних рисах означив ще О. Лазаревський на сторінках «Київської старовини», подавши три документи прилуцького полковника Гната Галагана¹ та вказавши, що практика звільнення осіб, переважно посполитих, від загальногетьманських повинностей, за умови сплати «чиншу» полковнику, фіксується в Прилуцькому полку ще від часів Дмитра Горленка, який був полковником протягом 1692–1708 рр. На підставі цих документів також можемо припустити надання полковником своїм протекціантам спеціального документа – звільняючого листа, який мав надаватися ними у разі претензій місцевої влади та повертався патрону після завершення протекторату.

Пізніше ця категорія людей час від часу потрапляла в поле зору дослідників цехів та соціуму Гетьманщини: В. М'якотина², А. Єршова³, О. Компан⁴, В. Горобця⁵. Проте спеціалізованих досліджень із виокремлення цієї групи фактично не проводилося. Визначення, яке запропонував О. Лазаревський, було дослівно відтворене В. Горобцем у спеціалізованій статті про малі соціо професійні групи Гетьманщини, воно звучить так: «протекціанти – це мала соціальна група в Гетьманщині, яка вирізнялася користуванням певними козацькими правами, передовсім звільненням від виконання так званих “загальнонародних” повинностей, проте за опіку над собою були зобов'язані платити своїм протекторам певними службами чи повинностями»⁶.

¹ Лазаревський А. Полковничий чиншевики. *Киевская старина*. 1891. № 4. С. 162–163.

² М'якотин В. *Очерки социальной истории Украины в XVII–XVIII вв.* Прага: Легииография, 1924. Т. I.–В. I. 290 с.

³ Єршов А. До історії цехів на Лівобережжі XVII–XVIII в. *Записник Ніжинського Інституту народної освіти*. 1929. Кн. IX. С. 123–136.

⁴ Компан О. Міста України в другій половині XVII ст. Київ, 1963. 388 с.

⁵ Горобець В. Малі соціальні та соціо професійні групи гетьманату: «курінчики», «стрільці», «протекціанти», «дворяни» etc. *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2008. Вип. 8. С. 184–201.

⁶ Горобець В. Малі соціальні та соціо професійні групи гетьманату... С. 196.

Перше, що в цьому визначенні викликає питання це – т. зв. «козацькі права». Найімовірніше, ідеться про відсутність притаманних для посполитих тяглових повинностей та, мабуть, різних відробітків, що ними так полюбили зловживати представники козацької старшини в Гетьманщині, від яких були звільнені представники козацького стану. Ремісники, розпоршені по малим соціальним групам – козацтва, міщанства, посполитства тощо отримували зиск від протекторства, адже їм було вигідніше сплачувати податки протекторові, ніж вступати до корпорації на загальних підставах зі значними грошовими витратами. Проте для розуміння цього явища слід трохи заглибитися в часи, які передували Гетьманщині, а саме, придивитися до клієнталізму ще річпосполитського періоду.

Зважаючи на загальнотеоретичне глобальне дослідження А. Мончака⁷, обґрунтування засад «патрон – клієнт» в Річпосполитському світі в фундаментальному дослідженні Н. Старченко⁸, тематично-спеціалізований розгляд О. Сокирко⁹, зупинитися на детально висвітленні цього явища немає потреби.

Мета статті. Зважаючи на вищевказаний історіографічний доробок, є необхідність поглянути, чи були відносини патрон – протекціант у середовищі «людей корпорацій», тобто ремісничому соціумі XVI–XVII ст. в українських землях Речі Посполитої, оскільки цей аспект раніше не розглядався. Також важливим є з’ясування питання, якими правами користувалися протекціанти: чи це «козацькі права» (в розумінні, наприклад, В. Горобця), чи вони були трансформованою річпосполитською традицією, а отже – чи випадають вони з цехової системи, чи, навпаки, її підтверджують? Мікроісторичний аналіз професійної групи Ніжина дозволить з’ясувати, чи мали її представники власні домогосподарства, чи проживали в дворах старшини? Це ті питання, які буде порушено в статті.

Виклад основного матеріалу. За дослідженням М. Капралю, серед шевців Львова фіксуються майстри-протекціанти¹⁰. Одним зі способів легального уникнення цехової залежності у Львові XVI–XVII ст. було отримання королівського сервіторату, що давало привілей виконувати ремісничі замовлення королівського двору, право вільно закуповувати сировину, не узгоджувати кількість учнів та підмайстрів, а відтак загалом позбутися цехової юрисдикції. Єдиним засобом боротьби із сервіторатом була пряма заборона від цеху займатися ремеслом, але вона вирішувалася окремими королівськими мандатами до львівської ради та цехмістрів, або рішенням суду, згідно з яким ремісник мав вступити до цехової спільноти¹¹. У протекції королівської родини Собеських були ремісники (кравці, шевці) м. Жовкви, які цим вдало користувалися, продаючи свої вироби у Львові без податків та покарань¹². Я. Соколовський, кравець зі Львова, королівський протекціант, у 1635 р. вступив у протистояння із цехом. Суть полягав в тому, що кравець, котрий раніше й сам був членом ремісничої організації, тепер зневажав усі цехові привілеї та звичаї, а саме: ігнорував братські зібрання, не брав участі в богослужіннях, співпрацював із євреями та партачами, підбурював кравецьку челядь проти майстрів тощо¹³.

Протекції найвищого королівського рівня були поодинокими. Більш поширеними, але не менш невідгідними для цеху були інші привілейовані ремісники, а саме магнатські протекціанти. Львівські магнатські палацові шевці виготовляли взуття для найбагатших осіб, що забезпечувало їм юридичну недоторканість від цеху¹⁴. Вони не становили засадничої конкурентної економічної загрози цеху, оскільки швидко полишали Львів, та їх було мало. Один із випадків, детально описаний М. Капралем, трапився в 1729 р. та яскраво засвідчив невизнання шляхтою міської юрисдикції на своїх приватних володіннях – юридиках¹⁵. Зокрема йшлося про шевця Анджея Внучковського, який перебував у протекції «белзької воеводини» Йоани Потоцької, що дозволило йому не виконувати вимоги очільників цеху, уникнути покарання в’язницею й навіть спричинити до ув’язнення цехмістрів.

Йшлося не лише про шевців, такий стан справ був притаманний різним спеціальностям та різним містам. Зокрема й серед львівських кравців-партачів, луцьких шевців і рибалок,

⁷ Мончак А. Нерівна приязнь. Клієнтарні взаємини в історичній перспективі / Пер. Т. Григор’єва, О. Сокирко, О. Задорожна, Я. Стріха, І. Тесленко, ред. Н. Яковенко. Київ, 2020. 768 с.

⁸ Старченко Н. Українські світи Речі Посполитої. Історії про історію. Київ, 2021. 616 с.

⁹ Сокирко О. «На послугах дому»: надвірні почти козацької старшини сер. XVII – XVIII ст. *PATRIMONIUM. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи*. Київ–Краків, 2015. Т. 1: Ранньомодерна людина: простір–влада–право XVI–XVIII ст. С. 307–328.

¹⁰ Капраль М. Люди корпорації: Львівський шевський цех у XVII–XVIII ст. Львів, 2006. С. 135.

¹¹ Там само.

¹² Капраль М. Люди корпорації... С. 137; Паславська Н. Кравецький цех у Львові в XVI–XVIII ст.: організаційні форми та соціальні відносини. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. на здобуття наукового ступеня к.і.н. за спец. 07.00.01 – Історія України. Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2019. С. 91.

¹³ Там само. С. 90.

¹⁴ Капраль М. Люди корпорації... С. 136.

¹⁵ Там само. С. 62.

були ремісники, які жили й працювали в передмістях та юридиках і мали протекцію старости, шляхти та духовенства¹⁶.

Щодо Гетьманщини, то ремісники-протекціанти фіксуються не всіма обліковими джерелами й не в усіх полках. Вони не простежуються за метричними книгами, проте наявні в ревізіях, відомостях середини – кінця XVIII ст. та Румянцевському описі окремих міст. Це, вочевидь, залежало від ретельності укладачів. Наприклад, переписні книги Миргородського полку 1723 р. не зафіксували наявності у соціальній структурі полку такої соціальної категорії як протекціанти¹⁷. Варто наголосити, що в цій ревізії ремісники також не виокремлені в професійно-соціальну групу, а їх вирізнення можливе лише гіпотетично за професійними прізвищами¹⁸. А в ревізії 1734 р. Полтавського полку така категорія як «протекціант ... который от всякой отбывания повинностей вольный», виокремлена й має 19 осіб¹⁹.

Детальніше поглянемо на протекціанську групу населення Ніжина станом на 1766 р. Так, за Генеральним описом Лівобережної України 1766–69 рр. в місті було 24 протекціанти. Двоє з них – це міщани І. Шкурат і Ю. Волощенко, які займалися сільським господарством, проживали в протекції земського підсудка Григорія Левицького²⁰. Решта 22 – це особи, які були в протекції полковника Петра Івановича Розумовського²¹.

За родом занять вони розподілилися таким чином:

- ремесло – 10 осіб (пекарка К. Котлярка, столяр С. Ільченко, шевці С. Хвост, Г. Гарбуз, Я. Колибаба, тесля В. Сколобуй, шапкар Ф. Марцovenко, стельмах М. Караміш, його брат тесля С. Караміш, цегельник І. Ригуль);
- землеробство – 3 особи (В. Колка, С. Бігун, І. Сидоренко);
- обслуговування – 3 особи (візник Г. Сидоренко, представники вторинного інфраструктурного промислу на основі цегельництва, а саме возіння цегли до місця будівництва – І. Черняковський та Т. Бігун);
- переробка сільськогосподарської продукції та її продаж – 3 особи (А. Квашиха та Я. Олешко, які закупували гречку, перемелювали її на крупу та продавали на міському ринку²²);
- наймана поденна праця – 3 особи (І. Митус, В. Ригуль, М. Скалобуець).

Цікавим аспектом є те, що згадані протекціанти проживали доволі компактно, поряд один з одним, становлячи своєрідну урбаністичну структуру з 10 хат, а через 2–3 непротекціантських дворів, знову 11 родин протекціантів-ремісників, які мешкали по сусідству. При цьому вони замешкували у власних будинках, на магістратській землі, а не на землі полковника чи в його підварках. Саме це кардинально відрізняє їх від протекціантів у Речі Посполитій, які проживали в юридиках патрона.

Також, вочевидь, під протекцію інколи потрапляли родинами, адже навіть серед такої невеликої кількості ніжинських мешканців було два брати. Тут маємо аналогію з іншими регіонами Гетьманщини: так, за вже згаданими звільняючими листами Г. Галагана 1716 р., під протекцію бралися посполиті-протекціанти брати та двоюрідні брати з Журавки²³.

Щодо сплати податків, то жоден із ніжинських протекціантів «никаких повинностей и гражданских служб не отправляя и консістенції не платив».

На жаль, Румянцевський опис не подає сум сплати чи розмір натурального відробітку на користь протектора. Це засадниче питання в розумінні протекції, адже заборона притягати до утримання консістентів, сплати податей та відбування козацької служби курінчиків і протекціантів – той факт, на якому протектори наголошували²⁴.

¹⁶ Паславська Н. Кравецький цех у Львові в XVI–XVIII ст. ... С. 91; Компан О. Міста України в др. пол. XVII ст. С. 194.

¹⁷ Горобець В. Малі соціальні та соціо професійні групи гетьманату... С. 197.

¹⁸ Швидько Г. Компут і ревізія Миргородського полку 1723 р. Дніпропетровськ, 2004. С. 8; Коваленко О. Спостереження над прізвищами гончарів Миргородського полку поч. XVIII ст. (за мат. Переписної книги 1723 р.). *Нові дослідження пам'яток доби козацтва в Україні*. Київ, 2005. Вип. 14. С. 182–189.

¹⁹ Український Гетьманат: нариси історії національного державотворення XVII–XVIII ст.: У 2 кн. / Ред. кол.: В. Смолій (відп. ред.), О. Бачинська, В. Горобець (заст. відп. ред.), О. Гуржій, В. Матях (відп. секр.), Ю. Мицик, В. Степанков, Я. Федорук, Т. Чухліб (заст. відп. ред.); НАН України, Інститут історії України. Київ, 2018. Кн. 2. С. 98.

²⁰ Опис міста Ніжина 1766 року (публікація архівної пам'ятки). *Ніжинська старовина*. 2008. Вип. 7 (10): Пам'яткознавство Північного регіону України. № 2. С. 168–169.

²¹ Там само. С. 180–181.

²² Згідно опису Ніжина трохи пізнішого часу, а саме – 1780 р., цим промислом продовжували займатися місцеві мешканці.

²³ Лазаревский А. Полковничьи чиншевики. С. 162.

²⁴ Сокирко О. «На послугах дому»... С. 321, з посиланням на данні урядової ревізії курінчиків 1734 р., старостою маєностей полтавського полковника Василя Кочубея.

Якщо проаналізувати походження ніжинських ремісників-протекціантів, то загалом із 24 осіб: 21 були місцевими «уродженцями», 2 – із с. Веркіївки²⁵ та 1 із с. Безутловки (обидва села розташовувалися 17 км від полкового центру) Ніжинського полку. Укладачі опису зафіксували їхню соціальну належність: 12 – міщан, 9 – посполитих, 1 – козак.

Відсоток ремісників протекціантів, від загальної кількості всіх зайнятих в ремеслі міста, згідно з цим джерелом, становив лише 2%²⁶. Унікальним і важко зрозумілим з погляду «класичної цехової системи» є випадок Федора Марцовенка, який виробляв чоловічі та жіночі шапки, був протекціантом полковника, але при цьому був записаний до цеху²⁷.

Традиційно в історіографії вважається, що найбільшими можливостями для вербування «протекціантів» володіли полковники, тож саме вони мали їх найбільше. Це зауваження В. М'якотина чинне для Ніжина, а от для Полтавського полку, згідно з дослідженнями В. Горобця ревізій першої половини XVIII ст., цей факт не підтвердився²⁸. Зауважимо, що в Рум'янцевському описі міста Полтави вони також прямо не згадуються, хоча якщо придивитися до власності полтавського полковника Андрія Горленка, то йому належали кузні з хатами, де проживали ковалі-партачі, які сплачували консистент²⁹. В одній із бездвірних хат з кузнею, що належали полковому судді Григорію Сахновському, жив цеховик Сазон Литвиненко³⁰. Відомості про його податки відсутні, тому визначити його статус неможливо.

О. Компан опосередковано згадувала, що частіше протекціоністами були партачі³¹. Хоча для реалій Гетьманщини, вірогідно, ці поняття слід уточнювати, тобто, якщо за партачів вважати всіх осіб, що займалися ремеслом поза цехом, то протекціанти входили до цієї соціальної групи (жодним чином юридично не виділеної та розпорошеної серед інших соціальних категорій – міщан, посполитих, козаків тощо). За своїм соціальним статусом партачі стояли нижче від цехових ремісників, навіть цехових підмайстрів. Водночас протекціанти, вочевидь, у XVII ст., маючи імунітет, наданий патроном, перебували на вищому соціальному щаблі та мали більші статки (це особливо релевантно для Речі Посполитої). Натомість у XVIII ст., особливо ближче до часу знищення Гетьманщини як автономії, цей статус зазнав змін. Зокрема А. Єршов вважав, що саме ця група ремісників першою перетворилася на кріпаків³². Водночас О. Компан, визнаючи, що частина з них справді могла покріпатися, визнавала це малоімовірним у загальних масштабах³³.

Трохи інакше бачив протекціантів-цеховиків П. Пиріг³⁴. Перехід ремісників під протекцію старшини він вважав створенням умов для їхнього впливу на «сутність цехового устрою», обмеження прав братств, повернення їх до «безправної пори» першої пол. XVII ст. У цьому контексті він також розглядав введення Павлом Полуботком до цеху посади полкового дозорця, на якого покладався нагляд за якістю продукції³⁵. Вочевидь, що це доволі необґрунтоване пояснення, яке не знаходить підтвердження в сучасному розумінні соціуму та економіки Гетьманщини.

Повинності не на користь магістрату чи ратуші, все ж перебували поза правовим полем, оскільки в цьому випадку цехові майстри не мали відбувати жодних повинностей на користь козацької старшини. Переважно повинності відбували ремісники, піддані та протекціанти. Окрім свого безпосереднього фаху, вони активно залучалися для виконання робіт у маєтках козацької верхівки. Прикладів таких зловживань дуже багато. Вони є в усіх полках та впродовж усього часу існування Гетьманщини. Хоча така практика далеко не унікальна, вона була й на українських землях Речі Посполитої як у XVIII ст., так і століттям раніше.

Ремісників на понаднормових роботах використовувала козацька старшина різних рівнів: гетьманського, полкового та сотенного. Це спонукало звертатися до гетьманської влади задля припинення зловживань, відповіддю були гетьманські оборонні універсали. Вони містили чітко окреслені повинності, які мали виконувати цехові об'єднання стосовно

²⁵ Нині – Вертіївка.

²⁶ Усього в Ніжині ремісники проживали у 480 домогосподарствах і, за підрахунками В. Кулаковського, становили 43,2% населення міста. За: Кулаковський В. Ремесло і цехова система в містах і містечках Лівобережної України XVIII ст. *Історія народного господарства та економічної думки УРСР*. 1980. Т. 14. С. 53–60.

²⁷ Зозуля О., Морозов О. Опис міста Ніжина... С. 189.

²⁸ М'якотин В. *Очерки социальной истории Украины...* С. 64; Горобець В. Малі соціальні та соціо професійні групи гетьманату... С. 197.

²⁹ Місто Полтава в Румянцевському описі Малоросії 1765–1769 рр. / Упоряд., вст. ст. і комен. Ю. Волошина. Київ, 2012. С. 84, 174, 200.

³⁰ Там само. С. 376.

³¹ Компан О. Міста України в др. пол. XVII ст. С. 199.

³² Цит. за: Компан О. Міста України в др. пол. XVII ст. С. 199.

³³ Там само.

³⁴ Пиріг П. Цехова організація ремесла на Чернігівщині у др. пол. XVII ст. *Київська старовина*. 1999. № 5. С. 161.

³⁵ Там само, із посиланням на: Лазаревський А. Полковничі чиншовики.

полкової та міської влади³⁶. Наприклад, у дозвільному листі Станіслава Конецпольського 1642 р. цеху Гадяча чітко визначені умови роботи на гадяцький замок: кожен швець мав вичинити одну шкуру, яку надали від замкового державці, та пошити з неї взуття³⁷. Все, що вимагалось понад це – було незаконним і мало оплачуватися. Цеховики звільнялися від усіх повинностей, які виконували інші міщани, окрім «шарварків» – тобто гатіння греблі та її утримання.

Дані про відробітки чітко фіксувалися. Так, у донесенні за 1722 р. прилуцького полковника Гната Галагана до гетьмана Данила Апостола, складеному в 1733 р., зазначено, скільки людей залучалося до робіт у полку, що саме вони робили, уміщено дані й про ремісників: теслярську, кравецьку роботи, копання глини³⁸.

Зловживали цим не лише полковники, але й сотники: час від часу ремісників-цеховиків залучали до робіт у дворах сотенної старшини³⁹. Також відпрацювання були не лише на користь старшини, а й на потреби військової адміністрації. Так, наприклад, «протекціянти» з містечка Кобеляки «драгун не кормлют но только в дворе рейментарский Переволочанский бочки для воскового тамошнего провіанту по требованію делают» (1732 р.)⁴⁰. Вочевидь, це були кобеляцькі бондарі, не записані до відповідного цеху, який існував у містечку в першій половині XVIII ст.⁴¹

Висновки. Протекціянти через свою малочисельність не становили вагомої економічної конкуренції цеховим ремісникам, на відміну від партачів, які займалися ремеслом і продавали власні вироби в місті. Цехи намагалися їх контролювати, вимагаючи продавати товари лише під час ярмарків та сплачувати окремий податок до цехової скриньки. Тому для всіх територій Речі Посполитої та Гетьманщини питання економічного суперництва цехових і нецехових ремісників ніколи не було розв'язане, майстри торгували в містах.

Ситуація наявності партачів та партачів-протекціянтів вписується в загальну картину цехового ладу ранньомодерного часу. Їх наявність у Гетьманщині не є свідченням проникнення «козацького права» до міської юрисдикції, а, навпаки, підважує фактор збереження традиційних взаємовідносин у міському соціумі, де шляхту замінила козацька старшина. Водночас це засвідчує розмитість міщанського стану Гетьманщини та певної його маргіналізації, що з-поміж іншого відбувалося під впливом шляхти та магнатів, а згодом – козацької старшини. Зокрема зловживань влади стосовно цехів у XVII–XVIII ст., що виявлялося як у привласненні понаднормових виробів, так і залученні ремісників до різних робіт.

References

Horobets, V. (2008). Mali sotsialni ta sotsioprosfesiini hrupy hetmanatu: «kurinchyku», «striltsi», «proteksiianty», «dvoriany» etc. [Small social and socio-professional groups of the hetmanate: «kurinchyku», «striltsi», «proteksiianty», «dvoriany»]. Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii – Society. Almanac of social history, 8, P. 184–201.

Kapral, M. (2006). Liudy korporatsii: Lvivskiy shevskiy tsekh u XVII–XVIII st. [People of the corporation: Lviv shoemakers guild in the 17th–18th c.]. Lviv, Ukraine.

Kovalenko, O. (2005). Sposterezhennia nad prizvyshchamy honchariv Myrhorodskoho polku pochatku XVIII st. (za materialamy perepysnoi knyhy 1723 r.) [Observations on the surnames of the potters of the Myrhorod regiment of the beginning of the 18th c. (based on the census book of 1723)]. Novi doslidzhenia pamiatok doby kozatstva v Ukraini – New studies of sites of the Cossack period in Ukraine, 14, P. 182–189.

Monchak, A. (2020). Nerivna pryiazn. Klientarni vzaiemny v istorychnii perspektyvi [Unequal friendship. Customer relations in historical perspective]. Kyiv, Ukraine.

Paslavska, N. (2019). Kravetskyi tsekh u Lvovi v XVI–XVIII st.: orhanizatsiini formy ta sotsialni vidnosyny [A tailors guild in Lviv in the 16th–18th c.: organizational forms and social relations]. Lviv, Ukraine.

Shvydko, H. (2004). Komput i reviziia Myrhorodskoho polku 1723 r. [Computation and revision of the Myrhorod regiment in 1723]. Dnipro, Ukraine.

Sokyрко, O. (2015). «Na posluhakh domu»: nadvirni pochty kozatskoi starshyny ser. XVII – XVIII st. [«At the familys service»: the court military units of the Cossack elders in the middle 17th – the 18th c.].

³⁶ Щербина С. Універсали гетьманів та полковників як джерело з історії ремісничих цехів Північного Лівобережжя др. пол. XVII – XVIII ст. *Сіверщина в історії України*. Київ–Глухів, 2012. Вип. 5. С. 163.

³⁷ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Ф. І. Спр. 45039. Арк. 18–19.

³⁸ ІР НБУВ. Ф. II. Спр. 1783. Арк. 212–213 зв.

³⁹ Мясотин В. Очерки социальной истории Украины... С. 111.

⁴⁰ Горобець В. Малі соціальні та соціопроефесійні групи гетьманату... С. 196.

⁴¹ ІР НБУВ. Ф. 61. Спр. 1577; Ф. I. Спр. 54480, 54481, 58171.

Starchenko, N. (2021). *Ukrainski svity Rechi Pospolytoi. Istoriï pro istoriiu* [Ukrainian worlds of the Polish-Lithuanian Commonwealth. Stories about history]. Kyiv, Ukraine.

Voloshyn, Yu. (Ed.). (2012). *Misto Poltava v Rumiantsevskomu opysi Malorosii 1765–1769 rr.* [The city of Poltava in Rumyantsev's description of Malorosia 1765–1769]. Kyiv, Ukraine.

Коваленко Оксана Валентинівна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Короленка, (вул. Остроградського, 2, м. Полтава, Україна 36001).

Kovalenko Oksana – candidate of historical sciences, docent, associate professor of the department of history of Ukraine of Poltava national V. Korolenko pedagogical university (2 Ostrogradskogo St., Poltava, Ukraine 36001)

E-mail: kovksana@gmail.com

“WE LIVE UNDER THE PROTECTION OF THE COLONEL”: CRAFTSMEN–PROTECTIONERS IN THE HETMANATE 18TH C.

The purpose of the article is to consider one of the small social groups of the Hetmanate, namely, craftsmen protectioners. These are persons who lived in cities, primarily in the estates of the Cossack elders, did not implement general duties and did not pay expenses (taxes or guild fees), instead services or paying in cash or in products to their protectors. In the Polish-Lithuanian Commonwealth there were craftsmen under the protection of the highest royal level and magnate patrons. The scientific novelty of the work lies in the fact that the number and professional specialisation of the patrons engaged in crafts was traced on the basis of the audits of the Poltava, Lubny, Myrhorod, Hadiach, and Nizhyn regiments. In historiography, the interpretation of this small social group had a variation, ex: non-guild craftsmen, potential serfs, a means of influencing the foremen on guild corporations, etc. Conclusions. The presence of partachs and partach protectors fits into the overall picture of the early modern workshop system of the Hetmanate. Their presence is not evidence of the penetration of «Cossack law» into the city jurisdiction, but, on the contrary, undermines the factor of preservation of traditional relationships in the city society, where the nobility was replaced by the Cossack elders. At the same time, this testifies to the blurring of the burgher's state of the Hetmanate and some marginalization of the urban state in the 18th c.

Key words: craftsman, guild, protector, colonel, Hetmanate, 17th–18th c.

Дата подання: 30 січня 2024 р.

Дата затвердження до друку: 3 квітня 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Коваленко, О. «В протекції пана полковника живем»: ремісники-протекціанти в Гетьманщині XVIII ст. *Сіверянський літопис*. 2024. № 2. С. 36–41. DOI: 10.58407/litopis.240204.

Цитування за стандартом APA

Kovalenko, O. (2024). «V protektsii pana polkovnyka zhyvem»: remisnyky-proteksiianty v Hetman-shchyni XVIII st. [“We live under the protection of the colonel”: craftsmen-protectioners in the Hetmanate 18th c.]. *Siverianskyi litopys – Siberian chronicle*, 2, P. 36–41. DOI: 10.58407/litopis.240204.

